

sokkal többet nyújt. A szerző kimerítően elemzi a hágai nemzetközi magánjogi konferenciától (1893) az Európai Bizottság által javasolt, a szerződési jog egységesítését célzó vegyes rendszerig (2003) ívelő több mint százéves folyamat állomásait és eredményeit.

A recenzált mű a főbb európai magánjogi rendszerek általános összefüggéseinek igényes bemutatásával, az egyes polgári jogi kódexek részletekre is kiterjedő dogmatikai elemzésével, problémafelvetéseivel hozzájárulhat a hazai jogászképzés minőségi megújításához, s egyúttal hasznos kézikönyve lehet az immár uniós polgárságú magyar jogásztársadalomnak. Ugyanakkor méltán tarthat számot az európai jogfejlődés iránt fogékony hazai olvasóközönség érdeklődésére is. (*Kecskés László: A polgári jog fejlődése a kontinentalis Európa nagy jogrendszereiben. Budapest: HVG–ORAC, 2009, 545 p.*)

Visegrády Antal

DSc

Újraiparosítás és a környezeti ipar

Az elmúlt harmincöt évben az ipar visszafordulása (a dezindustrializáció) jellemezte a fejlett országok gazdaságának átalakulását. Egy sor hagyományos iparág – például a bányászat, vas- és acélipar, textilipar – csaknem teljesen eltűnt az európai és észak-amerikai gazdaság szerkezetéből. E termékeket vagy import helyettesítette, vagy a termelést kitelepítették az „olcsó” országokba. A következmény jól ismert: az ipari foglalkoztatás és az ipar hozzájárulása a bruttó hazai termékhez alaposan lecsökkent, s a különböző jellegű szolgáltatások foglalkoztatják a munkaerő 70–75 százalékát. A szerkezeti változás komoly társadalmi válságot okozott a hagyományos ipari körzetekben, és új típusú gazdaság- és területfejlesztési politikát igényelt. A fejlett országokban a válasz az ipari szerkezetváltás volt: a hagyományos ipar leépülésével párhuzamosan újraiparosítás kezdődött: új, tudásalapú, innovatív ipari ágazatok fejlődtek. Ez az új ipar kevesebb, de képzetesebb munkaerőt igényelt, mint a hagyományos, és általában a fejlett, gyakran nagyvárosi régiókba telepített, a kutatás-fejlesztési, pénzügyi-szolgáltatási koncentrációkhoz. A területfejlesztési po-

litika fő feladata lett a régi iparvidékek újraiparosításának vagy új gazdasági funkciók meghonosításának támogatása.

Ez a folyamat Kelet-Közép Európában – így hazánkban is – sajátos módon játszódott le. Az ipar szerkezeti átalakulása jóval később kezdődött, Magyarországon az 1980-as, több, gyengébben fejlett országban (például: Bulgária, Románia) csak az 1990-es években. A hagyományos ipar összeomlása rövid idő alatt zajlott le, és az általános tranzíciós válság kísérette, ezért következményei igen súlyosak voltak. Ekkor (1990–93 között) szűnt meg hazánkban egymillió munkahely, melyet a mai napig nem sikerült pótolni. Az újraiparosítás a tranzíciós válság lecsillapultával indult meg, s e folyamatot főleg a külföldi transznacionális vállalatok kihelyezett termelő (olykor kutatási) egységei formálták, a hazai tőke gyenge részvétele mellett. Az új, tudásalapú ipar az ország legfejlettebb régióiba települt, jelentős részben a Budapest–Bécs-tengely mentén, hozzájárulva ezzel a területi egyenlőtlenségek éles növekedéséhez. A magyar területfejlesztési politikának is egyik kulcskérdése, hogy milyen jellegű, szerkezetű újraiparosítást támogasson, mely a.) bevezethető a kevésbé fejlett régiókban is; b.) képes foglalkoztatni a helyi munkaerőt és helyi

infrastruktúrát c.) feltehető a tartós növekedése, és d.) hosszú távon is jó feltételekkel rendelkezik helyben, nem fenyegeti a gyakori áthelyezések veszélye. A kötet szerzői feltételezik, hogy a környezeti ipar megfelel a fenti feltételeknek, s a jelenleginél jóval nagyobb szerepet játszhat az újraiparosításban, hozzájárulhat az elmaradott, depressziós térségek foglalkoztatás-bővítéséhez. A publikáció alapját az MTA Regionális Kutatások Központjában végzett interdiszciplináris kutatás adta, melyet a Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium finanszírozott.

Tizenhárom tanulmány elemzi a környezeti ipar különböző vonatkozásait Magyarországon adottságait és szükségleteit számba véve (például a globális felmelegedés lehetséges hatásai a mezőgazdaságra vagy a biomasszára alapozott energiatermelés kedvező feltételei). Az első két tanulmány (Horváth Gyula és Lux Gábor) tollából széleskörű áttekintést ad az újraiparosítás és a környezetmenedzsment sajátosságairól, jelentőségéről Közép-Európa regionális gazdaságában. Fontos megállapítás, hogy ipar nélkül napjainkban sincs gazdasági fejlődés: a többségbe került szolgáltató szektort is jelentős részben az ipar – kutatási, szállítási, kereskedelmi, pénzügyi stb. – igényei éltetik. 2005-ben – tehát a válság kitörése előtt – a legfejlettebb közép-európai gazdaságok (a szlovén, cseh és szlovák gazdaság) elérték az ipari foglalkoztatottak 1990. évi létszámát, míg a leggyengébbek (például a szerb, bulgár és román) ipari létszáma csak fele volt a tizenöt évvel korábbinak. Ez utóbbi országok a tudásalapú, innovatív ipar meghonosításához nem rendelkeznek jó feltételekkel. (A magyar adat, a lengyelhez hasonlóan: az 1990. évi létszám kétharmada). Fodor István és Suvák Andrea tanulmánya hasznos definíciókat ad a környezeti ipar fogalmáról,

értelmezéséről: ez korántsem közismert, hiszen sajátos termékek és szolgáltatások együtteséről van szó, a víztisztító berendezések gyártásáról az energiatermelésig és az ökológiai kutatásokig. A szerzők a környezeti ipar világtermelését – kereskedelmét is elemzik. A nemzetközi piacot – kevés kivétellel – a világ nagy gazdaságai uralják. Nem tűnik egyszerűnek a magyar gazdaság betörése e piacra, mely piac bizonyára gyors bővülés előtt áll. Oláh Lajos tanulmánya optimista a hazai környezeti ipar innovatív fejlődését – ezzel a piacra jutását – illetően is.

A tanulmányok többsége a környezeti ipar egy-egy vonatkozásával foglalkozik: ezek főleg vidéki/mezőgazdasági régiókat érintenek. A fő figyelmet a környezeti problémák (például a klímaváltozás lehetséges hatásai a mezőgazdaságra) és a vidék alternatív energia-termelő kapacitása kapják. Csupán egy tanulmány (Czegledi Gergő) foglalkozik – Budapest példáján – a környezeti ipar és a fenntartható városfejlődés kapcsolatával. Ez a problémakör több figyelmet, többoldalú megvilágítást érdemelt volna. Végül gyakorlati hasznú lehet az a néhány esettanulmány, melyek bemutatják a környezeti ipar alkalmazását Északkelet-Magyarország néhány területfejlesztési programjában.

Általános az egyetértés abban, hogy a fenntartható globális jövő nem nélkülözheti a környezetvédelmet, az ésszerű környezet-használatot. Az is közkeletű vélekedés, hogy ennek akadálya a gazdasági érdekek és a környezeti érdekek konfliktusa: a környezetbarát gazdaság a fogyasztás csökkentését, gazdasági hasznót nem hozó védelmi beruházásokat igényel. Ez az érdekes könyv a környezetgazdálkodásnak egy gazdaságilag is vonzó oldalát mutatja be: a környezeti ipar lehetséges szerepét a foglalkoztatás bővítésében, az el-

maradott térségek fejlesztésében. Érdemes lenne magyarul is megjelentetni a helyi gazdaság szereplőinek okulására. (Baranyi Béla – Fodor István eds.: *The Role of Environmental*

Industry in the Regional Reindustrialisation in Hungary. Debrecen–Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja, 2009, 232 p.)

Enyedi György

A nyelvi kommunikáció mentális alapjai

Szécsi Gábor újonnan megjelent könyvének bevezetésében a következőt olvashatjuk: „Gondolkodásunk, világképünk, kommunikációra való hajlamunk, kommunikációs készségünk függvénye, és, *vice versa*, a rendelkezésünkre álló információ közössé tételére, másokkal való megosztására irányuló fogékonyágunk az elménk szerkezetét alapvetően meghatározó fogalmi kapcsolatokra vezethető vissza.” Szécsi tehát arra vállalkozik, hogy feltárja a nyelvi kommunikáció és a nyelvi kommunikációban részt vevők mentális világa között fennálló viszonyt, mégpedig a nyelvi jelentés egy olyan elméletét preferálva, amely a mentálisnak kitüntetett szerepet szán a jelentés magyarázatában, illetve bemutatva azt, hogy a jelentést meghatározó mentális tevékenységek és az éppen aktuálisan uralkodó kommunikációs technológiák miképp hatnak egymásra. A könyv gondolatmenetét e két nagyobb gondolati egységhez kapcsolódóan mutatom be.

Szécsi először a nyelvi jelentés kérdését kívánja tisztázni. Az általa vizsgált elméletek közül azokkal rokonszenvez, amelyek a nyelvi jelentés magyarázatában a nyelvre nem úgy gondolnak, mint a nyelv használóitól független absztrakt dologra. Vagyis a szerző el van köteleződve amellett, hogy a nyelvi jelentést nem szerencsés azoktól a kommunikációs kontextusoktól függetlenül értelmezni, amelyekben a nyelvi kifejezéseket használjuk. Ez

azonban nem jelenti azt, hogy a jelentés azonos lenne a kommunikáció során használt nyelvi kifejezések kommunikációs funkciójával. Szécsi amellett érvel, hogy a jelentés kérdése összetettebb annál, hogy egyszerűen a kommunikációs szereppel való azonosítás kimerítené, ellenkezőleg: „... a nyelvel kapcsolatos magyarázatok logikai kiindulópontjával mentális eseményekre vonatkozó megállapítások szolgálnak. A mentális világ elemzésének ez a fajta logikai elsőbbsége abban az előfeltevésben gyökerezik, hogy a nyelv reprezentációs és kommunikációs funkcióját a tudat intencionalitásából meríti, azaz a nyelvi jelentést a nyelvhasználat valamennyi kontextusában meghatározzák azok az előzetes attitűdök, amelyek a világról való tudásunkat kísérik” (17.). A szerző meggyőződése, hogy a nyelvi kommunikáció résztvevői a nyelv mint reprezentációs és kommunikációs eszköz segítségével olyan tartalmakat fejtenek ki, amelyek kognitív és logikai értelemben egyaránt a nyelv használatától függetlenül is jelen vannak a tudatban. Szécsi John Locke és Paul Grice nézeteit alapul vevő és részben vitató filozófusok – többek között John Searle, Jerry Fodor és Ray Jackendoff – elméleteire alapozva azt a megközelítést tartja a leginkább elfogadhatónak, amely a jelentést a nyelvi kifejezések által a (nyelvi) kommunikáció során közvetített mentális tartalmak segítségével határozza meg.

Mik ezek a mentális tartalmak? Nehéz válaszolni a kérdésre, mivel a 'mentális tartalom' fogalma túlságosan képlekeny ahhoz, hogy egy mindenki által elfogadott megha-

tározást adjunk. Szécsi a kérdésre adott különböző válaszok közül azokat részesíti előnyben, amelyek internalista módon a mentális tartalmakat a fejben lévő mentális reprezentációkhoz kapcsolják. A mentális reprezentációknak két fontos sajátosságuk van: a mentális reprezentációk a tudat intencionális állapotainak tárgyai, magyarul a tudat ezekre a mentális tárgyakra irányul, amikor hisz valamit, gondolkodik valamiről, vágyik valamire, illetve gondolatilag megragadható, nyelvi leg kifejezhető, de nem nyelvfüggő tartalommal rendelkeznek. Világos, hogy a mentális reprezentációnak alapvető szerep jut egy olyan elméletben, amely a nyelvi jelentést mentalista alapon próbálja definiálni. Ilyen Szécsi elmélete is, hiszen maga is amellett foglal állást, hogy a tudat reprezentációs tevékenysége megelőzi a nyelvhasználat során lezajlódo reprezentációs és kommunikációs tevékenységet. A nyelvi jelentés éppen ezért csak részben analizálható a kommunikációs intenciókra való hivatkozással, lényegesebbek a magyarázatilag alapvetőbb szinten lévő reprezentációs intenciók. Ez a jelentés analízise szempontjából fontos aszimmetria a következő módon tehető világossá: a kommunikáció során a mentális reprezentációk tartalmi kerülnék kifejezésre a nyelv segítségével, de nem minden reprezentáció jár szükségszerűen együtt azzal a szándékkal, hogy a reprezentációs tartalom kommunikálva legyen.

Szécsinek sajátos, leginkább Jackendoff elméletével rokon megoldása van arra vonatkozóan, hogy mit is értsünk a nyelvi jelentés magyarázatában fontos szerephez jutó mentális reprezentáción, illetve annak tartalmán. Szécsi amellett foglal állást, hogy a reprezentáció fogalmi. Ez annyit jelent, hogy az elme egymással sajátos szerkezeti viszonyban álló fogalmi reprezentációk hálózata. „Ezek a

fogalmi relációk alkotják ugyanis a szavak és mondatok jelentésének magvát, azt az ismeretet, amely mint propozicionális tudás aktivizálódik a nyelvi aktusok végrehajtásakor. Vagyis jó okunk lehet azt feltételezni, hogy épp e fogalmi viszonyok intencionális tartalma rejti magában a sikeres kommunikatív aktusok lehetőségét” (44.). De mégis hogyan teszük ezt? Arra a kérdésre tehát, hogy ezek a fogalmi viszonyok mit is reprezentálnak, Szécsi azt válaszolja, hogy a mentális tárgyagnak tekintett fogalmak egymáshoz való viszonya a világban lezajló cselekvési helyzeteket jeleníti meg. És ez alól a nyelvi jellegű cselekvések sem képeznek kivételt: egy kommunikációs aktus éppúgy fogalmilag reprezentálódik a tudatban, mint másfajta cselekvések. Ez különösen érdekes, mivel a szerző által elismert kognitivisták és neurobiológiai modellek, amelyek az ember nyelvi produktivitásának reprezentációs alapjait hangoztatják és kutatják, ezen a ponton összeférnek azzal az elképzeléssel, hogy a kommunikációs cselekvések fogalmi reprezentációja visszahat a nyelvi kommunikáció alakulására.

A könyv ezen a ponton tér át annak elméleti kibontására, hogy a kommunikációs technológiák alakulása miképp hat a gondolkodásunkra, illetve megfordítva az irányt: a tudat fogalmi szerkezete miképp teszi lehetővé, hogy a kommunikációs technológiák megváltozzanak. Szécsi részben a Marshall McLuhant, Walter J. Ongot, Eric A. Havelockot, Jay Goodyt sorai között tudó Torontói Iskola, részben Nyíri Kristóf kutatásai eredményeire alapozva azt mutatja ki, hogy a nyelvhasználatot meghatározó kommunikációs eszközök milyen hatással vannak az elme fogalmi viszonyaira, hogyan módosítják a nyelvi kommunikáció mintázatainak átalakításával magának a nyelvi cselekvéseket